

LATVIEŠU LITERATŪRZINĀTNE STARP TRIM VAĻIEM

Ieva Kalniņa ir latviešu literatūras vēstures pētniece, *Dr. philol.*, Latvijas Universitātes (LU) Humanitāro zinātņu fakultātes (HZF) profesore. Pašreizējo zinātnisko interešu centrā: latviešu vēsturiskais romāns, literatūra totalitārisma apstākļos, jaunākā proza un drāma, kā arī atsevišķu latviešu rakstnieku dzīve un darbi (R. Blaumanis, J. Ezeriņš, A. Brigadere), par kuriem organizētas konferences un krājumi. Sastāda Harija Gulbja rakstus. Gadskārtējās LU HZF starptautiskās zinātniskās konferences *Literatūra un reliģija* organizētāja un rakstu krājuma *Literatūra un reliģija* sastādītāja (iznāk ik pa diviem gadiem). Monogrāfijas *Variācijas par latviešu drāmas vēsturi: teksts un konteksts* (2013) autore. Publicējusi rakstus par latviešu literatūras vēstures un salīdzinošās literatūrzinātnes jautājumiem latviešu, vācu un krievu valodā Latvijā un ārzemēs.

Raksturvārdi: literatūrzinātne, starptautiskā sadarbība, nacionālā atbildība, finansējums.

Šajā žurnāla *Akadēmiskā Dzīve* numurā lasāma literatūrzinātnieku rakstu kopa, tādēļ nedaudz iezīmēšu mūsdienu latviešu literatūrzinātnes situāciju un publicēto rakstu vietu tajā.

Latviešu literatūrzinātne atrodas starp trim vaļiem – internacionalizāciju, nacionālo un sociālo atbildību un finansēm.

Latviešu literatūrzinātnieki arvien aktīvāk vada starptautiski finansētus projektus vai tajos piedalās, publicējas ārzemju žurnālos, ir ārzemju asociāciju biedri.

Tā 2017. gadā noslēdzās Norvēģijas finanšu instrumenta projekti *Gender, Culture and Power: Diversity and Interaction in Latvia and Norway* (*Dzimumsocialitāte, kultūra un vara: diversitāte un mijiedarbība Latvijā un Norvēģijā*) un *Mobility in Language, Culture and Gender Studies* (*Mobilitāte valodas, kultūras un dzimumsocialitātes studijās*), tos vadīja profesore Ausma Cimdiņa (LU HZF). Pētījumu rezultāti publicēti, piem., kolektīvajā

monogrāfijā *Aspazija un mūsdienas*. Projekta gaitā tika arī veikta socioloģiskā aptauja par dzimumu līdztiesības jautājumu izpratni, iekļaujot 1000 respondentus dažādos mūsu zemes novados. Aptaujā konstatēts, ka Latvijas sabiedrība uzskata: dzimumlīdztiesības problēmas mūsu valstī nepastāv, bet, piem., augstākā izglītība Latvijā ir domāta ievērojami vairāk sievietēm nekā vīriešiem, tomēr sievietes ienākumu līmenis ir zemāks. Tā ir jauna tendence dažādos starptautiskajos literatūras projektos, ka zinātniekiem jāiesaistās sociālajās vai reģionālajās aktivitātēs.

Divi pētījumi, kas sagatavoti Eiropas Sociālā fonda aktivitātes *Cilvēkresursu piesaiste zinātnei* projektā *Kultūras kultūrā: robežvēstījumu politika un poētika*, publicēti ārzemēs: Vācijā ir iznākusi Benedikta Kalnača monogrāfija *20th Century Baltic Drama: Postcolonial Narratives, Decolonial Options* (*20. gadsimta Baltijas drāma: postkoloniāli naratīvi, dekoloniālas iespējas*, 2016), savukārt Lielbritānijā – Paula Daijas monogrāfija *Literary History and Popular Enlightenment*

in *Latvian Culture (Literatūras vēsture un tautas apgaismība latviešu kultūrā, 2017)*, kas veltīta 18. un 19. gadsimta pirmās puses apgaismības kultūrai.

Patlaban redzams, ka ārzemju pētniekus latviešu literatūras pētniecība interesē noteiktos aspektos. Tie ir saistīti ar feminisma un postkoloniālisma studijām, kas ir aktuālas visā mūsdienu pasaulē. Postkoloniālismu vairs neattiecinā tikai uz Āfriku vai Āziju, bet arī uz Baltiju saistībā ar vācbaltiešiem, cariskās Krievijas nacionālo politiku un padomju laiku. Savukārt Aspazijas personības fascinējums un rakstnieču lielais īpatsvars latviešu literatūrā ir divas vadzvaigznes feminisma pētījumos.

Vēl vienu loku veido pētījumi, kuri saistīti ar latviešu–vācbaltiešu un latviešu–vācu literatūras attiecībām. Blakus P. Daijas pētījumam jāmin profesores Māras Grudules monogrāfija *Latviešu dzejas sākotne 16. un 17. gadsimtā kultūrvēsturiskos kontekstos*, kurā iekļauta arī dzejas antoloģija; LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta mājaslapā pieejams grāmatas pielikums ar senās dzejas un tās izdevumu paraugiem¹. Dzejas paraugi var veicināt tekstu pētniecību arī ārzemēs, pašlaik bibliotēkas un arhīvi arvien vairāk 14.–18. gadsimta materiālu padara pieejamus internetā, tādējādi veicinot pētniecības internacionalizāciju. M. Grudule avotus meklēja Latvijā, bibliotēkās Vācijā, Polijā, Igaunijā, Somijā. Viņas interešu lokā ir arī vācbaltiešu literatūra, un viņu interesē vācbaltieša tēls latviešu literatūrā, šim jautājumam žurnālā *Akadēmiskā Dzīve* veltīts viņas raksts *Romānu sērija* Mēs. Latvija, XX gadsimts *starpnacionālā aspektā*.

Nenoliedzot latviešu literatūrzinātnes internacionalizācijas nepieciešamību, tomēr jāatzīmē, ka literatūrzinātne vienmēr ir saistīta ar savas nācijas literatūras atpazīstamību. Ir grūti iedomāties, ka latviešu literatūrzinātne būs ļoti pieprasīta ārzemēs, ja nav tulkoti un vismaz akadēmiskajās aprindās kļuvuši slaveni atsevišķu rakstnieku darbi vai kādi viņu dzīves aspekti. Spilgts piemērs ir teātra režisore un proletāriskā bērnu teātra aizstāve Anna Lācis, filozofa Valtera Benjamina mūza un Bertolta Brehta jaunības dienu paziņa. Viņa ir pazīstama Vācijā, Krievijā, Brazīlijā, Itālijā, Kanādā.

Latvijas Kultūras akadēmija 2015. gadā rīkoja starptautisku zinātnisku konferenci *Kreisuma ideja kultūrā. Parole – Asja*, pēc tam Vīnē Starptautiskās Komparatīvās literatūras asociācijas kongresā Toronto Jorkas Universitātes profesore Suzana Ingrama (*Susan Ingram*) noorganizēja sekciju *The leftist languages of Anna/Asja Lacis (Annas/Asjas kreisās valodas)*, bet Kaselē izstādē *Documenta 14* tika izveidota izstāde – projekts *Signals from another world: Anna „Asja” Lācis archives (Citas pasaules signāli: Anna „Asja” Lācis arhīvi)*. Annas Lācis pētniecība Latvijā beidzamos gados ir aktualizējusies, un šajā numurā publicēts Ievas E. Kalniņas raksts *Anna (Asja) Lācis versus Jūlijs Lācis: saruna nesamierināmas citādības valodā*.

Vairāk tulkota ir latviešu reālisma un romantisma literatūra, kam nozīme ir, piem., Rūdolfa Blaumaņa pētniecības aktualizācijā beidzamos gados. Tā 2017. gada aprīlī Daugavpils Universitātē tika organizēts simpozījs *Rūdolfs Blaumanis un vācu literatūra*. Viens no tā rīkotājiem bija Ph.D. Rolfs Filmanis (*Rolf Füllmann*, Ķelnes Universitāte), kurš 2013. gadā piedalījās Rūdolfa Blaumaņa 150 gadu jubilejai veltītajā konferencē ar referātu par R. Blaumaņa novelistiku (R. Blaumaņa teksti ir publicēti vācu valodā). Pēc tam viņš Vācijā izdeva R. Blaumaņa romānu *Nāves ēnā*, un 2017. gadā iznācis viņa un B. Kalnača sakārtotais R. Blaumaņa paša sacerētās vai tulkotās īsprozas pilnīgais kopojums vācu valodā *Frost im Frühling. Die deutschsprachigen Erzählungen*. 19. un 20. gadsimta mijas reālisma literatūra beidzamajos gados pētniecībā ieguvusi jaunu interdisciplināru skatījumu. Tāds ir arī Ivetas Leitānes raksts *Tiesību diskurss latviešu literatūras klasikā. Cilvēku tiesa, Dieva tiesa un dabiskās tiesības*.

Tieši saistībā ar vācu un vācbaltiešu kultūru literatūrzinātniekiem ir kopprojekti ar Vācijas universitātēm. Tomēr te Latvijas zinātnes sistēmā veidojas paradokss, jo pētnieku rakstiem ir jābūt noteiktās datubāzēs, bet Vācijā daudzas universitātes un apgādi paši atbild par savu augsto kvalitāti, un, lai gan LU Bibliotēkai šķiet vērti vien ASV Kongresa bibliotēka, piem., Ārnes Jensonas (*Arne Jönsson*) un Gregora Fogta-Špira (*Gregor Vogt-Spira*) sakārtotajā *SPUDASMATA* 17. sējumā *The Classical*

¹ Pieejams: <http://ej.uz/nme4> (27.08.2017.).

Tradition in the Baltic Religion (Klasiskā tradīcija Baltijas reģionā, 2017) lepmi norādīts: Vācijas Nacionālā bibliotēka šo publikāciju iekļāvusi vācu nacionālajā bibliogrāfijā. Krājumā ir vairāki pētījumi par Baltijas literatūru komparatīvistikas aspektā, un acīmredzot nākotnē tieši komparatīvistikas pētījumi kļūs aktuālāki. Šajā *Akadēmiskās Dzīves* numurā iekļauts salīdzināmās literatūrzinātnes profesora Ojāra Lāma raksts *Starpkultūru literatūra. Viļa Lāčīša romāns Stroika ar skatu uz Londonu*.

Komparatīvistikā ir jēdziens „pasaules literatūra”, praksē to veido daudzās valodās tulkoti angļu, franču vai vācu autoru darbi, arī antīkā un renesanses literatūra, tādējādi pētnieki sasaista jaunās teorijas ar konkrētu tekstu, lai plašāks ļaužu loks iesaistītos sarunā. Latviešu literatūras un literatūrzinātnes atpazīstamība un internacionalizācija (pasaulē?) vienmēr būs nosacīta. Visās Eiropas valstīs notiek savas literatūras pētniecība, bet ko mēs zinām par slovēņu, melnkalniešu vai portugāļu literatūras kritiku, vēsturi un teoriju?

Ārpus Latvijas ir apm. piecpadsmit literatūrzinātnieku, kuri lasa tekstus latviešu valodā un spēj tos pētīt, ir vēl daži trimdas izcelsmes literatūrzinātnieki, kuri nedzīvo Latvijā (2017. gadā mūžībā aizgāja izcilais literatūrpētnieks Rolfs Ekmanis), visvairāk pētnieku ir Lietuvā un Vācijā, pa kādam Čehijā, Polijā, Igaunijā un Francijā. Latvijas pētniecības iestādēm ar viņiem visiem ir kontakti, bet bez latviešu daiļliteratūras tulkojumiem latviešu literatūrzinātnes internacionalizācija būs apgrūtināta. Piem., kad rīkojām izcilā novelista Jāņa Ezeriņa 125. dzimšanas dienai veltītu konferenci, tika konstatēts, ka viņu ārpus Latvijas gandrīz nepazīst, tā poļu valodā ir tulkots viens viņa dzejolis. Šādā aspektā padomju laiks ir radījis gandrīz neatgriezeniskas sekas: ir latviešu literatūras periodi (īpaši 20. gadsimta 20.–30. gadi) un autori, turklāt izcili rakstnieki, kurus vairs nav iespējams iekļaut lasīšanas tradīcijā ārpus Latvijas un pat mūsdienu latviešu lasītāja apziņā. 2017. gadā kļājā nāca Anitas Rožkalnes monogrāfiskais pētījums *Kārļa Zariņa burvju aplis*, bet LU studiju kursā par 20.–30. gadu literatūru no studentiem redzams, ka skolās viņa darbi nav atgriezušies.

Taču Aleksandra Čaka vārds lasītāju un pētnieku vidē ir noturīgs, 2017. gadā ir iznācis Silvijas Radzobes pētījums „*Kosmopolītu lieta un Aleksandrs Čaks*”. Pētījums dod ieguldījumu padomju literatūras un kultūras tālākajos pētījumos. 2015. gadā iznāca Evas Egļājas-Kristones pētījums par padomju iestāžu mēģinājumiem ietekmēt trimdas sabiedrību *Dzelzsgriežēji. Latvijas un Rietumu trimdas rakstnieku kontakti* (sk. arī Aijas Priedītes rakstu šajā *Akadēmiskās Dzīves* laidienā).

Literatūrzinātnē, ievērojot tās specifiku, nes arī nacionālo un sociālo atbildību, tā saistīta ar Latvijas vidi, skolotāju, studentu, muzeju darbinieku un citu interesentu zināšanām un interesēm. Šajā jomā nozīmīgi ir latviešu literatūras vēstures jautājumi, atsevišķu rakstnieku daiļrades izpēte, dažādu teoriju aprobācija. Te var minēt Rainim veltīto konferenci *Rainim 150. Un rīts būs jāpieņem, lai kāds tas nāks*, jaunos Aspazijas Kopotos rakstus, Veronikas Strēlertes Rakstus, Edvarta Virzas Rakstus, krājumus *Mūsdienu literatūras teorijas, Poētika tuvplānā: Viena dzejoļa analīzes antoloģija*, reģionālos izdevumus *Kurzemes rakstnieku silueti* u. c. Šajā žurnālā publicēts Ievas Kalniņas raksts *Biogrāfiskā romāna tipi mūsdienu latviešu literatūrā*, kurā ir mēģināts sistematizēt latviešu biogrāfiskos romānus, kuri neieinteresēs ārzemju pētniekus, bet ir nozīmīgi latviešu lasītājiem.

Pēdējā laikā situācija kļūst diskutabla, jo ir skaidrs, ka dalībai vietējās zinātniskās konferencēs īpašas jēgas nav, tā kā pētnieka karjerai punktus tās dod ļoti maz, lai gan uzstāties tajās, kur sapulcējušies visi valsts labākie kāda autora vai žanra, vai problēmas pētnieki, nav nemaz tik viegli. Tas ir arī finanšu jautājums, jo, piem., gandrīz visas nesenās lielās, nozīmīgām jubilejām veltītās konferences (un pēc tam krājumi vai kolektīvās monogrāfijas) – Rūdolfa Blaumaņa, Raiņa, Johana Gotharda Stendera, Eduarda Veidenbauma vai Edvarta Virzas – neiekļāvās un neieklausies pašreizējos valsts pētījumu programmas *Letonika* projektos. Ja šīs konferences grib internacionalizēt, tas ir milzīgs darbs. Lai sarīkotu J. G. Stendera konferenci un izdotu krājumu, profesore M. Grudule ir uzrakstījusi apm. astoņus projektus dažādām Latvijas un Vācijas organizācijām, vēl vēstules pašvaldībām un

lūgumus privātpersonām, taču, protams, vadītājam atlīdzība nav paredzēta. Beidzamā laikā Valsts kultūrkapitāla fonds dažreiz atbalsta vismaz referentus, jo viņi tātad strādā ārpus zinātnes projektiem. Tuvojas lielas jubilejas Jānim Porukam, Kārlim Skalbem, Vilim Plūdonim, Fricim Bārdam u. c., un cerēt, ka jauni vai pajauni zinātnieki apdraudēs savu karjeru, ir panaivi. Te jāatceras vēl kāds aspekts – starptautiskās konferences ir arī institūciju naudas avots, un, dodoties uz Frīdriha Šillera, Viljama Šekspīra vai Migela de Servantesa konferenci un ņemot vērā, cik daudz pasaulē ir viņu darbu pētnieku, ir jāmaksā, taču tā nav ar latviešu autoriem. Ja tiešām notiek lielas latviešu autoru konferences, tad ārzemju pētnieki, loģiski, gaida, ka viņiem vismaz daļu izdevumu segs, jo viņi ir pētījuši papildus, savukārt labiem latviešu literatūras zinātniekiem ārpus Latvijas mēs kļūstam par dārgu nastu. Arī jaunie zinātnieki arvien vairāk un biežāk uzdod jautājumus par algu un darba finansējumu. Saprotams, ka tuvā nākotnē darbs risināsies tikai skopi finansētos projektos savā

vidē, bet vai tādējādi latviešu literatūrzinātne kļūs daudzpusīgāka un vairāk vajadzīga cilvēkiem?

Tomēr nav jau tā, ka Latvijā netaptu jaunu zinātnieku pētījumi, viņus interesē sarežģītas tēmas un autori, kurus izvirās skaftī pieredzējuši pētnieki, jaunas teorijas un pētniecības avoti. Labi to var redzēt LU HZF baltu filoloģijas maģistra darbu tēmās – tapuši darbi gan par Andreja Upīša prozu (Arnis Koroševskis), gan psiholoģisko romānu 20. gadsimta 20.–30. gados (Arturs Skutelis), gan pilsētas dzeju (Kristiāna Kārklīņa), gan jaunajiem autoriem Josifa Staļina laikā un *atkušņa* sākumā (Signe Raudive). Rakstu kopā ir divu jaunu pētnieku raksti: Mārta Laizāna raksts *Vizuālā dzeja latviešu literatūrā* un Jūlijas Dibovskas raksts *Literārā kinematogrāfiskuma problēmas Alberta Bela prozā*.

Latviešu literatūrzinātnieki Rīgā, Liepājā, Daugavpilī un Rēzeknē cenšas veidot internacionālu zinātni, stiprina nacionālo un lokālo identitāti, strādā dažādos projektos un darbos, lai finansiāli izdzīvotu. Vismaz pagaidām.

Summary

Ieva Kalniņa

Latvian Literary Studies between Three Whales

Latvian literary studies are based on three whales – internationalization, national and social responsibility and finance.

Latvian literary scholars are increasingly involved in internationally funded projects, where the most important works are related to feminism (A. Cimdiņa), postcolonialism (B. Kalnačs the 17th–19th century Latvian and Baltic German literature (P. Daija, M. Grudule) and the electronic literary environment (E. Kristšone-Eglāja).

National and social responsibility relates to the knowledge of Latvian and the interests of teachers, students, museum employees and other stakeholders. The most important issues are therefore related to the history of Latvian literature, studies of individual writers' creative work, and evaluation of various theories. Here we can mention conferences dedicated to Rainis and Aspazija, the recently published complete works of Aspazija, the complete works of Veronika Strēlerte, collections of articles in Mūsdienu literatūras teorijas (Contemporary literary theories), Poētika tuvplānā: Viena dzejoļa analīzes antoloģija (Poetry in the foreground: Anthology of one poem analysis) and regional publications such as Kurzemes rakstnieku siluēti (Silhouettes of writers from Kurzeme).

The internationalization of literary research is influenced by the availability of literature in other languages and is necessary for the comparative approach.

As contemporary literature is at the heart of translation, recent literature is given the most attention in the articles of this journal. The other articles deal with issues not yet systematically examined in Latvian literature (visual poetry, cinematography in Latvian literature, and legal discourse).